

Mead

George Herbert Mead

Mysl, já
a společnost

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Mead, George Herbert

[Mind, self, and society. Česky]

Mysl, já a společnost / George Herbert Mead ;
z anglického originálu přeložil a předmluvu napsal Ondřej Fafejta.
– Vydání první. – Praha : Portál, 2017. – 248 stran
ISBN 978-80-262-1180-8 (brožováno)

316.6 * 159.9.019.4 * 316.275 * 130.31 * 159.923.2 * 316.3/.6

- sociální psychologie
- behaviorismus (psychologie)
- behaviorismus (sociologie)
- mysl
- ego
- člověk a společnost
- přednášky
- sborníky

316.4/.7 - Sociální interakce. Sociální komunikace [18]

Editor a odborný recenzent překladu: Mgr. Roman Madzia, Ph.D.

Původní anglické vydání:

Mind, Self, and Society, 1934

České vydání:

Translation and Preface © Ondřej Fafejta, 2017

Epilogue © Roman Madzia, 2017

© Portál, s. r. o., Praha 2017

ISBN 978-80-262-1180-8

Obsah

Předmluva.	7
-----------------	---

ČÁST I.

Hledisko sociálního behaviorismu	11
1. Sociální psychologie a behaviorismus	13
2. Behavioristický význam postojů	21
3. Behavioristický význam gest	27

ČÁST II.

Mysl	33
9. Vokální gesto a významový symbol	35
10. Myšlení, komunikace a významový symbol	43
11. Význam	49
16. Mysl a symbol	57

ČÁST III.

Já	65
18. Já a organismus	67
19. Pozadí vzniku já	75
20. Hraní, hra a zobecněný druhý	83
21. Já a subjektivno	95
22. Subjektové a objektové já	105
23. Sociální postoje a fyzický svět	111

24. Mysl jako jedinečný vklad sociálního procesu	119
25. Subjektové a objektové já jako fáze já	125
26. Uskutečnění já v sociální situaci	133
27. Přínosy objektového a subjektového já	143
28. Sociální tvořivost emergentního já	149

ČÁST IV.

Společnost	157
33. Sociální základy a funkce myšlení a komunikace.	159
34. Společenství a instituce	167
35. Splynutí subjektového a objektového já v sociálních činnostech	179
36. Demokracie a univerzalita ve společnosti	187
38. Povaha soucitu.	195
39. Konflikt a integrace	199
41. Překážky a vyhlídky ve vývoji ideální společnosti	207
42. Shrnutí a závěr	217
Doslov	225
Poznámky	235

Sociální základy a funkce myšlení a komunikace

Stejným sociofyziologickým způsobem, jakým si jedinec začíná uvědomovat sám sebe, si také začíná uvědomovat jiné jedince; a jeho vědomí sebe samého i jiných jedinců je stejně důležité pro jeho vlastní rozvoj i pro rozvoj organizované společnosti nebo sociální skupiny, k níž patří.

Princip, který jsem navrhl jako hlavní pro lidskou sociální organizaci, se týká komunikace zahrnující účast s druhým. To vyžaduje, aby se druhý objevil v já, aby byl druhý s já ztotožněn, aby bylo dosaženo sebeuvědomění prostřednictvím druhého. Tato účast je umožněna prostřednictvím typu komunikace, který je lidský tvor schopen vést – typu komunikace, jež se liší od toho, co se odehrává mezi jinými jedinci, kteří tento princip ve svých společnostech nemají. Hovořil jsem o takzvaném strážci, o němž se dá říct, že zprostředkovává svůj objev nebezpečí jiným členům, stejně jako se o kvokání slepice dá povědět, že komunikuje s kuřetem. Existují podmínky, za nichž gesto jednoho tvora slouží k tomu, aby druhému tvorovi navodilo správný postoj vůči vnějším podmínkám. V jednom smyslu můžeme říct, že jeden jedinec komunikuje s druhým, ale rozdíl mezi tím a komunikací, jež je charakterizovaná sebeuvědoměním, je zřejmý. Daný jedinec neví, že se odehrává komunikace s druhým jedincem. Ilustruje to něco, co označujeme jako davové vědomí, postoj, jež zaujme publikum, pokud je pod vlivem velkého řečníka. Člověk je ovlivněn postoji těch, kteří

jsou kolem něho. Ty se odrážejí zpět na různé členy publika, takže toto publikum začíná reagovat jako jeden celek. Člověk cítí obecný postoj celého publika. V takové situaci dochází ke komunikaci ve skutečném smyslu, tedy jeden jedinec sděluje druhému postoj, který ten druhý vůči určité části prostředí, jež je pro ně oba důležitá, přijímá. Taková úroveň komunikace se vyskytuje u společností nižšího typu, než je sociální organizace lidské skupiny.

Na druhou stranu, v lidské skupině se neodehrává pouze tento druh komunikace, ale i taková podoba, při níž člověk, který toto gesto užívá, a tedy komunikuje, zaujímá postoj druhého jedince a zároveň jej vyvolává v druhém. Sám je v roli druhé osoby, kterou takto podněcuje a ovlivňuje. Právě prostřednictvím tohoto zaujímání role druhého je schopen vrátit se sám k sobě a tak řídit svůj proces komunikace. Toto zaujímání role druhého, což je výraz, který jsem tak často užíval, nemá jen povrchní důležitost. Nejde o něco, co se prostě děje jako náhodný výsledek gesta, ale má význam ve vývoji spolupracující činnosti. Bezprostředním dopadem takového zaujímání role je kontrola, kterou je jedinec schopen uplatnit nad svou vlastní reakcí.⁴⁹ Kontrola jedincova jednání ve spolupracujícím procesu se může odehrát v chování samotného jedince, pokud může zaujmout roli druhého. Právě tato kontrola reakce samotného jedince prostřednictvím zaujetí role druhého představuje hodnotu tohoto typu komunikace z hlediska organizace chování ve skupině. Dovádí proces spolupracující činnosti dále, než to lze ve stádu jako takovém nebo v hmyzím společenství.

Právě proto sociální kontrola, která funguje v podobě sebekritiky, působí tak důvěrně a v takové míře na jedincovo chování, přičemž slouží k tomu, aby integrovala jedince a jeho jednání s odkazem na organizovaný sociální proces zkušenosti a chování, jež se ho týkají. Fyziologický mechanismus centrální nervové soustavy lidského jedince mu umožňuje, aby zaujímal postoje druhých jedinců a postoje organizované sociální skupiny, jíž jsou on i oni členy, vůči sobě, a to v podobě jeho integrovaných sociálních vztahů

k nim a skupině jako celku; takže obecný sociální proces zkušenosti a chování, v němž skupina pokračuje, se mu přímo představuje v jeho vlastní zkušenosti, v důsledku čehož je v rámci tohoto sociálního procesu schopen vědomě a kriticky ovládat a řídit své chování s odkazem na své vztahy jak k sociální skupině jako celku, tak k druhým jednotlivým členům. Tak si začíná nejen uvědomovat sám sebe, ale je i sebekritický; a prostřednictvím sebekritiky působí sociální kontrola nad individuálním chováním na základě sociálního původu a základu takové kritiky. Tedy sebekritika je v podstatě sociální kritika a chování kontrolované sebekritikou v podstatě chování kontrolované sociálně.⁵⁰ Sociální kontrola, velice vzdálená od tendence drtit lidského jedince nebo ničit jeho sebe si uvědomující individualitu, je tudíž naopak něčím, co tuto individualitu ustavuje a je s ní neoddělitelně spojeno; neboť jedinec je tím, kým je jako vědomá a jedinečná osobnost, jen pokud je členem společnosti účastnícím se sociálního procesu zkušenosti a činnosti, a tím je sociálně kontrolován ve svém chování.

Samotná organizace sebe si uvědomujícího společenství závisí na jedincích, kteří zaujímají postoj druhých jedinců. Jak jsem naznačil, vývoj tohoto procesu závisí na přijetí postoje skupiny jako něčeho odlišného od postoje odděleného jedince – na přijetí toho, co jsem označil jako zobecnělý druhý. Ukázal jsem to na příkladu baseballové hry, v níž jsou postoje skupiny jedinců zahrnuty ve spolupracující reakci, v níž se různé role týkají jedna druhé. Do té míry, do níž člověk zaujímá postoj jednoho jedince ve skupině, ho musí zaujímat v jeho vztahu k jednání druhých členů skupiny; a pokud se má plně přizpůsobit, musí zaujmout postoje všech osob, které jsou v daném procesu zahrnuty. Míra, do níž je toho schopen, je samozřejmě omezena jeho schopností, ale přesto ve všech inteligentních procesech v dostatečné míře dokážeme zaujímat role těch, kdo jsou zahrnuti v dané činnosti, a tím je naše jednání inteligentní. Míra, v níž se život celého společenství může dostat do sebe si uvědomujícího života jedinců, se nesmírně liší. Historie se

povětšinou snaží vysledovat vývoj, který ve vlastní zkušenosti členů společenství nemohl být přítomen v době, o níž historik mluví. Takové vyprávění vysvětluje význam historie. Člověk se může obrátit k tomu, co se odehrálo, a upozornit na změny, síly a zájmy, jichž si v oné době nebyl nikdo vědom. Musíme čekat, až historik zprostředkuje příslušný obraz, protože skutečný proces přesahoval zkušenost jedinců.

Občas se objeví člověk, který je schopen osvojit si z probíhajícího aktu více než ostatní a který ve společenství dokáže navázat vztah s celými skupinami lidí, jejichž postoje ještě do života ostatních ve společenství nevstoupily. Stane se z něj vůdce. Třídy ve feudálním řádu mohou být od sebe tak oddělené, že i když mohou fungovat za určitých tradičních okolností, nemohou si navzájem rozumět; a pak se třeba objeví jedinec, který je schopen zaznamenat postoje druhých členů skupiny. Postavy tohoto druhu jsou nesmírně důležité, protože umožňují komunikaci mezi skupinami, jež jsou od sebe jinak zcela oddělené. Taková schopnost, o níž mluvíme, je v politice postojem státníka, který dokáže zaznamenávat postoje skupiny a dělat mezi nimi prostředníka tím, že ze své zkušenosti udělá něco univerzálního, takže druzí mohou do této formy komunikace vstupovat jeho prostřednictvím.

Okamžitě je vidět velký význam komunikačních médií, jako jsou ta, která souvisejí s žurnalistikou. Ta totiž zpravují o situacích, díky nimž se člověk může seznámit s postoji a zkušeností jiných lidí. Této funkci sloužilo drama tím, že ukazovalo, co lidé cítí v důležitých situacích. Vybíralo si povahy, o nichž tradičně lidé přemýšlejí, stejně jako to ve svých tragédiích dělali Řekové, a pak prostřednictvím těchto povah vyjadřovalo situace, které patří do jejich vlastní doby, ale přenášejí jedince přes pomyslné zdi, jež mezi nimi vznikly jakožto mezi členy různých tříd ve společenství. Rozvoj tohoto typu komunikace od dramatu k románu má historicky víceméně stejný význam jako žurnalistika pro naši dobu. Román představuje situaci, jež leží mimo bezprostřední dosah čtenáře, v takové formě,

že čtenář v této situaci navazuje kontakt s postojem skupiny. Za těchto okolností se odehrává mnohem vyšší stupeň účasti, a tedy možné komunikace. Takový vývoj se samozřejmě týká existence společných zájmů. Společnost se nedá vybudovat z prvků, které leží mimo jedincovy životní procesy. Je třeba předpokládat určitý druh spolupráce, v jehož rámci jsou jedinci sami aktivně zahrnuti, jako jediný možný základ této účasti na komunikaci. Nedá se začít komunikovat s lidmi z Marsu a ustavit společnost, kde neexistují žádné předchozí vztahy. Pokud už snad na Marsu existuje společenství stejné povahy, jako je povaha vaší společnosti, pak s ním samozřejmě můžete v komunikaci pokračovat; ale se společenstvím, jež leží zcela mimo vaše vlastní společenství a s nímž nemáte žádný společný zájem, žádnou spolupracující činnost, se komunikovat nedá.

V lidské společnosti vznikly určité univerzální formy, které našly výraz v univerzálních náboženstvích a také v univerzálních ekonomických procesech. Ty se v případě náboženství vracejí k takovým základním postojům lidských bytostí vůči sobě navzájem, jako je laskavost, ochota a pomoc. Takové postoje jsou součástí života jedinců ve skupině a jejich zobecnění se nachází v pozadí všech univerzálních náboženství. Tyto procesy s sebou nesou pocit blízkosti a v souvislosti se spolupracující činností i pomoc těm, kdo mají potíže a trpí. Základní postoj pomoci druhému člověku, který je na tom zle a trpí nemocí nebo jiným neštěstím, patří k základní struktuře jedinců v lidském společenství. Lze jej nalézt i v rámci opačného postoje naprostého nepřátelství, jako při pomoci zraněnému nepříteli uprostřed bitvy. Postoj rytířskosti či pouhé dělení se s druhým člověkem o chléb ztotožňuje jedince s tím druhým, i když je to nepřítel. Takové jsou situace, v nichž se jedinec nachází v postoji spolupráce; a právě z takových situací, z univerzální spolupracující činnosti, vznikla univerzální náboženství. Vývoj této základní blízkosti je vyjádřen v podobenství o milosrdném Samaritánovi.

Na druhou stranu existuje základní proces směny zboží, z něhož jedinci nemají bezprostřední užitek, ale které lze použít k získání toho, co potřebují. Taková směna může vzniknout, kdykoli jsou spolu jedinci, kteří mají podobný přebytek, schopni komunikovat. Dochází ke sdílení postoje potřeby, přičemž každý vnímá postoj druhého a rozpoznává vzájemnou hodnotu, kterou pro něj tato směna má. Jde o vysoce abstraktní vztah, neboť něco, co člověk nemůže sám užít, ho uvádí do vztahu s kýmkoli jiným, kdo se této směny účastní. Tato situace je stejně univerzální jako situace, o níž jsme se zmínili v případě blízkosti. Tyto dva postoje představují nejuniverzálnější a prozatím i nejabstraktnější společnost. Jedná se o postoje, které mohou přesáhnout hranice rozdílných sociálních skupin organizovaných kolem svých životních procesů, a mohou se dokonce objevit při nepřátelství mezi skupinami. Při procesu směny nebo pomoci mohou osoby, jež by jinak byly nepřátelské, společně zaujímat postoj spolupracující činnosti.

Za těmito postoji leží něco, co je zahrnuto v jakékoli skutečné komunikaci. V jednom ohledu je to univerzálnější a v jiném ohledu méně univerzální než náboženské a ekonomické postoje. Než člověk komunikuje, musí mít co sdělit. Zdánlivě může mít symbol druhého jazyka, ale pokud nemá s těmi, kdo tímto jazykem hovoří, žádné společné myšlenky (a ty zahrnují společné reakce), nemůže s nimi komunikovat; takže za procesem diskursu musí ležet spolupracující činnost. Proces komunikace je univerzálnější než univerzální náboženství nebo univerzální ekonomický proces, protože slouží jim oběma. Tyto dvě činnosti jsou nejuniverzálnější spolupracující činnosti. Vědecké společenství je možná v určitém smyslu stejně univerzální, ale ani to se nevyskytuje mezi lidmi, kteří nemají vědomé znaky nebo literaturu. Proces komunikace je tedy v určitém smyslu univerzálnější než tyto rozdílné spolupracující procesy. Je to prostředek, jímž tyto spolupracující činnosti mohou ve společnosti charakterizované sebeuvědoměním pokračovat. Ale člověk si musí uvědomit, že to je prostředek pro spolupracující

činnosti; žádná oblast myšlení jako takového nemůže probíhat jen ze sebe samé. Myšlení není oblast nebo říše, kterou lze vyjmout z možného sociálního používání. Musí existovat taková oblast jako náboženství nebo ekonomie, v nichž je co sdělovat, kde probíhá spolupracující proces a v nichž lze to, co je sdělováno, sociálně užít. Člověk si musí tuto spolupracující situaci osvojit, aby dosáhl toho, co se označuje jako univerzum diskursu. Toto univerzum diskursu je prostředkem pro všechny tyto rozdílné sociální procesy a v tomto smyslu je univerzálnější než ony; ale není to proces, který takříkajíc běží sám od sebe.

Je nutné to zdůraznit, protože filozofie a dogmata, která s ní jdou ruku v ruce, hovoří o procesu myšlení a myslící substanci, která předchází právě těm procesům, v jejichž rámci se děje myšlení. Avšak myšlení není nic než reakce jedince na postoj druhého v širokém sociálním procesu, v němž jsou zahrnuti oba dva, a řízení vlastního jedince předjímajícího jednání těmito postoji druhých, které jedinec zaujímá. Vzhledem k tomu, že právě v tom spočívá proces myšlení, nemůže probíhat prostě ze sebe samého.

Dívám se na jazyk jako na princip sociální organizace, který umožnil typicky lidskou společnost. Jsou-li na Marsu obyvatelé, lze s nimi samozřejmě začít komunikovat, pokud s nimi můžeme vstoupit do sociálních vztahů. Pokud bychom mohli izolovat logické konstanty podstatné pro jakýkoli proces myšlení, patrně by nám umožnily pokračovat s tím druhým společenstvím v komunikaci. Ustavily by společný sociální proces, takže jedna bytost by asi mohla začít sociální proces s jakoukoli jinou bytostí v jakémkoli historickém období nebo na jakémkoli místě. Prostřednictvím myšlení člověk může promítnout společnost do budoucnosti nebo minulosti, ale vždy předpokládáme sociální vztah, v jehož rámci se tento proces komunikace odehrává. Proces komunikace nelze ustavit jako něco, co existuje samo o sobě, nebo jako předpoklad sociálního procesu. Naopak, předpokladem toho, aby mohlo existovat myšlení a komunikace, je sociální proces.

Společenství a instituce⁵¹

Organizované já je umožněno tím, co jsem označil jako zobecnělé sociální postoje. Ve společenství existují určité způsoby jednání v situacích, které jsou v zásadě totožné, a tyto způsoby jednání kohokoli vyvoláváme v druhých, když podnikáme určité kroky. Pokud prosazujeme svá práva, vyvoláváme určitou reakci, právě protože jsou to univerzální práva – způsob, jak by měl a snad i bude reagovat každý. Nyní je tato reakce přítomna v naší vlastní povaze; do určité míry jsme připraveni zaujmout tentýž postoj vůči někomu jinému, pokud nás k tomu podobným způsobem vyzve. Když tuto reakci vyvoláváme v druhých, můžeme zaujmout postoj druhého a pak mu přizpůsobit své vlastní chování. Proto ve společenství, v němž žijeme, existují celé série takových společných reakcí a tyto reakce označujeme jako instituce. Instituce představuje společnou reakci všech členů společenství na určitou situaci. Tato společná reakce se samozřejmě na základě jedincova charakteru liší. V případě krádeže se šerifova reakce liší od reakce státního zástupce, od reakce soudce a porotců a tak dále; a přece jsou to všechno reakce, které brání majetek a zahrnují uznání, že druzí lidé mají právo něco vlastnit. Existuje tu společná reakce v různých formách. Všechny tyto varianty, jak je vidět u různých úředníků, jsou organizovány tak, že to dává různosti reakcí jednotu. Jeden žádá o pomoc policistu a jeden očekává, že státní zástupce bude jednat a že soud a jeho různí funkcionáři povedou proces soudu se zločincem. Člověk zaujímá postoj všech těchto různých úředníků, kterých se týká obrana majetku; všichni se jako organizovaný proces v určitém

smyslu nacházejí v naší vlastní povaze. Když takové postoje vyvoláváme, zaujímáme postoj toho, koho jsem označil jako zobecnělého druhého. Takové organizované série reakcí se k sobě vztahují; pokud jedinec vyvolá jednu sérii reakcí, implicitně vyvolává i jiné.

A tak jsou instituce ve společnosti formami skupinové nebo sociální činnosti – organizovanými tak, že jednotliví členové společnosti mohou jednat přiměřeně a sociálně tím, že zaujímají postoje druhých vůči těmto činnostem. Utiskující, stereotypní a ultrakonzervativní sociální instituce – jako církev –, které svým rigidním a nepružným způsobem brzdí pokrok, ničí či zastírají individualitu nebo u jednotlivých já či osobností, které jsou jejich členy a jsou jim podřízeny, brání jakémukoli osobitému či původnímu vyjádření myšlenek a chování, jsou nežádoucím, ale nikoli nezbytným důsledkem obecného sociálního procesu zkušenosti a chování. Není žádný nutný nebo nevyhnutelný důvod, proč by sociální instituce měly být utiskující nebo rigidně konzervativní a proč by spíš, jak tomu mnohdy bývá, neměly být pružné a pokrokové, proč by neměly individualitu pěstovat, místo aby jí bránily v rozvoji. V každém případě by bez sociálních institucí nějakého druhu, bez organizovaných sociálních postojů a činností, jimiž se sociální instituce ustavují, vůbec nemohla existovat plně zralá jednotlivá já či osobnosti; protože jedinci, kteří jsou zahrnuti v obecném sociálním životním procesu, jenž se organizovaně projevuje sociálními institucemi, mohou rozvinout a vlastnit plně zralá já či osobnosti jen do té míry, do níž každý z nich ve své individuální zkušenosti odráží a chápe právě tyto organizované sociální postoje a činnosti, které sociální instituce ztělesňují a představují. Sociální instituce jsou podobně jako jednotlivá já rozvinutím v rámci sociálního životního procesu na svém lidském evolučním stupni – konkrétním a formalizovaným projevem tohoto procesu. Jako takové nutně nepodřívají individualitu jednotlivých členů; a nutně nepředstavují ani nepodporují úzkou definici určitých fixních a specifických vzorců jednání, které by za jakýchkoli daných okolností

měly charakterizovat chování všech inteligentních a sociálně zodpovědných jedinců (v protikladu k takovým neinteligentním a sociálně nezodpovědným jedincům, jako jsou lidé slabomyslní) jakožto členů daného společenství nebo sociální skupiny. Naopak musejí sociální či sociálně zodpovědné vzorce individuálního chování definovat pouze velmi široce a obecně, takže poskytují široký prostor pro původnost, pružnost a rozmanitost takového chování; a jako hlavní formalizované funkční aspekty nebo fáze celé organizované struktury sociálního životního procesu na své lidské úrovni se náležitě účastní dynamické a pokrokové povahy tohoto procesu.⁵²

Existuje velké množství institucionalizovaných reakcí, které jsou, jak často říkáme, libovolné, jako například způsoby konkrétního společenství. Způsoby ve svém nejlepším smyslu se samozřejmě nedají rozlišit od morálky a nejsou ničím než projevem jedincovy zdvořilosti vůči lidem kolem něj. Měly by vyjadřovat přirozenou zdvořilost každého ke všem ostatním. Takové vyjádření by existovat mělo, ale mnoho zvyků, jimiž se projevuje zdvořilost, je samozřejmě zcela libovolných. Způsoby zdravení lidí se v různých společenstvích liší; to, co je v jednom vhodné, může v jiném představovat urážku. Vzniká otázka, jestli určitý způsob, který vyjadřuje zdvořilý postoj, může být označován jako něco konvenčního. V odpovědi navrhuje rozlišovat mezi způsoby a konvencemi. Konvence jsou izolované sociální reakce, které se nestávají přirozeností společenství v jeho základní povaze, jež se vyjadřuje v sociálních reakcích, ani tuto přirozenost neutvářejí. Kdybychom způsoby a mravnost ztotožnili s konvencemi, skončilo by to zmatkem, protože to první není libovolné ve smyslu, v jakém jsou libovolné konvence. Konzervativci spojují čistou konvenci s podstatou sociální situace; nic se nesmí měnit. Ale právě rozdíl, o němž jsem se zmínil, naznačuje, že se tyto různé instituce, jakožto sociální reakce na situace, v nichž jedinci provádějí sociální akty, k sobě organicky vztahují způsobem, kterým k tomu nedochází u konvencí.

Taková provázanost je jedním z bodů, jenž se například ukazuje při ekonomickém výkladu dějin. Ten se poprvé představil jako víceméně stranická doktrína marxistickými socialisty, kteří naznačovali určitý výklad ekonomie. Nyní to přešlo do techniky historiků s ohledem na zjištění, že pokud historici pochopí skutečnou ekonomickou situaci, která je samozřejmě přístupnější než většina společenských výrazů, mohou od toho dojít k jiným vyjádřením a institucím společenství. Středověké ekonomické instituce umožňují člověku interpretovat jiné instituce toho období. Člověk může přistoupit k ekonomické situaci přímo a následně zjistit, jaké byly nebo musely být jiné instituce. Instituce, způsoby či slova v určitém smyslu představují životní zvyky společenství jako takové; a když jedinec s druhými jedná, jak by se dalo říct, ekonomicky, nevyvolává prostě jednu reakci, ale celou skupinu souvisejících reakcí.

Tatáž situace převládá ve fyziologickém organismu. Pokud je rovnováha stojícího člověka narušena, vyžaduje to úpravu, která je možná jen do té míry, do níž dotčené části nervové soustavy vedou k určitým konkrétním a propojeným reakcím. Různé části reakce mohou být izolovány, ale organismus musí jednat jako celek. A je pravda, že jedinec ve společnosti žije v určitém druhu organismu, který na něj reaguje jako celek, a svým jednáním tuto víceméně organizovanou reakci vyvolává. Je možné, že v jeho pozornosti je pouze velmi malý zlomek této organizované reakce – řekněme, že uvažuje pouze o určité peněžní transakci. Ale k oné směně by nemohlo dojít bez celkové ekonomické organizace a to na oplátku zahrnuje všechny ostatní fáze skupinového života. Jedinec se může kdykoli přesunout z jedné fáze do druhé, protože má ve své povaze onen typ reakce, který vyžaduje jeho jednání. Tím, jak zaujímá jakýkoli institucionalizovaný postoj, organizuje do určité míry celý sociální proces na základě toho, že je úplným já.

Jedincovo zvnitřnění této sociální reakce ustavuje proces vzdělávání, který se děje víceméně abstraktně prostřednictvím kulturních médií společenství.⁵³ Vzdělávání je rozhodně procesem přebírání

určitých organizovaných sérií reakcí, jež má za následek vlastní podnícení; a dokud jedinec nemůže reagovat sám na sebe, jako na něj reaguje společenství, nepatří doopravdy do tohoto společenství. Možná náleží do malého společenství, stejně jako chlapec patří do party spíše než do města, kde žije. My všichni jsme členy malých klik a můžeme prostě zůstat uvnitř nich. „Organizovaný druhý“, který je v nás přítomen, je v tom případě méně rozsáhlým společenstvím. Nyní nám dává práci získat mysl, která je více mezinárodně zaměřená. Uskutečňujeme sami sebe jako členy většího společenství. Živý nacionalismus současné doby by měl nakonec vyvolat mezinárodní postoj většího společenství. Jde o obdobnou situaci jako v případě chlapce a party; chlapec získává větší já v té míře, v níž vstupuje do většího společenství. Obecně vzato, já s určitostí odpovídá organizaci sociální reakce, která ustavuje společenství jako takové; stupeň, do něhož je rozvinuto já, závisí na společenství, na stupni, v němž v sobě jedinec vyvolává tuto institucionalizovanou skupinu reakcí. Zločinec je jako takový jedincem, který žije ve velmi malé skupině, a pak krade většímu společenství, jehož členem není. Bere majetek, jenž náleží druhým, ale sám do společenství, které uznává a chrání právo na majetek, nepatří.

V našich aktech je určitá organizovaná reakce, která představuje způsob, jakým na nás reagují lidé v určitých situacích. Takové reakce jsou součástí naší povahy, protože vůči druhým jednáme jako členové společenství, a já nyní zdůrazňuji, že organizace těchto reakcí umožňuje existenci společenství.

Máme sklon předpokládat, že náš odhad hodnoty společenství by měl záviset na jeho velikosti. Američané na rozdíl od kvalitativního sociálního obsahu uctívají to, co je velké. Ale malé athénské společenství mělo jedny z největších duchovních výsledků, jaké kdy viděl svět; srovnajte tyto úspěchy s výsledky Spojených států a nebudete mít další důvod k otázce, jestli pouhá velikost jednoho má vztah ke kvalitativnímu obsahu výsledků druhého. Rád bych upozornil na skrytou univerzalitu vysoce rozvinutého, vysoce

organizovaného společenství. Athény jako domov Sókrata, Platóna a Aristotela, místo velkého rozvoje metafyziky, k němuž došlo v téže době, kolébka politických teoretiků a velkých dramatiků ve skutečnosti patří celému světu. Tyto kvalitativní úspěchy, jež připisujeme malému společenství, mu patří jen do té míry, do níž má toto společenství organizaci, která ho činí univerzálním. Athénské společenství spočívalo na otrocké práci a na politické situaci, která byla úzkoprsá, takže tato část jeho sociální organizace univerzální nebyla a nemohla se stát základem většího společenství. Římská říše se do značné míry rozpadla, protože celá její ekonomická struktura spočívala na otrocké práci. Nebyla organizována na univerzálním základě. Ovšem z hlediska práva a organizace administrativy univerzální byla a římské právo přetrvalo stejně jako řecká filozofie. Společenství je univerzální v míře úspěchu své organizace a pak umožňuje větší společenství. V určitém smyslu nemůže existovat společenství, které je větší než to, jež je vyjádřeno racionalitou, a Řekové přivedli racionalitu k jejímu sebe si uvědomujícímu vyjádření.⁵⁴ V tomtéž smyslu Ježíšovo evangelium rozhodně vyjádřilo postoj blízkosti, jehož se mohl dovolávat každý, a poskytlo půdu, z níž mohlo vyrůst univerzální náboženství. Vše ušlechtilé a obdivuhodné je univerzální – ačkoli tomu může být tak, že skutečná společnost, v níž může nalézt svůj výraz univerzalita, ještě nevznikla.

Politicky Amerika v určitém smyslu propůjčila univerzalitu tomu, co označujeme jako samospráva. Sociální organizace středověku byla pod vládou feudalismu a řemeslných cechů. Všechny samosprávné sociální organizace přímo podřízené vládci byly konkrétní cechy nebo konkrétní společenství. V Americe došlo k zobecnění principu samosprávy, takže se stal základním způsobem politické kontroly celého společenství. Pokud je umožněn tento typ kontroly, teoreticky nemá velikost společenství žádné omezení. Právě v tom smyslu je politická velikost výrazem úspěchu společenství.

Organizace sociálních reakcí tedy jedinci umožňuje, aby v sobě vyvolal nejen jednoduchou reakci druhého, ale takříkajíc reakci společenství jako celku. Právě tím je jedinci dáno to, co označujeme jako mysl. Dělat něco tak znamená určitou organizovanou reakci; a pokud v sobě jedinec má tuto reakci, disponuje tím, co označujeme termínem „mysl“. Odkazujeme na tuto reakci pomocí symbolů, které slouží jako prostředek, jímž jsou takové reakce vyvolány. Užívat slova jako „vláda“, „majetek“ či „rodina“ znamená vyvolat, jak říkáme, význam, který mají. A tyto významy spočívají v určitých reakcích. Člověk, který v sobě má univerzální reakci společenství na to, co dělá, disponuje v tom smyslu myslí společenství. Jako vědci řekneme, že se společenství skládá ze všech našich kolegů, ale toto společenství zahrnuje každého, kdo rozumí tomu, co je řečeno. Totéž platí pro literaturu. Velikost publika je funkční; pokud organizace dosáhne úspěchu, může být tato velikost neomezená. Velikost může v tomto smyslu naznačovat kvalitativní úspěch. To, co je velké, je vždy v určitém smyslu objektivní a univerzální. Mentální rozvoj spočívá v tom, že si jedinec osvojuje tyto organizované reakce v jejich naznačeném vztahu k sobě navzájem.

Jeho racionální fázi, která jde ruku v ruce s tím, co označujeme jako jazyk, je symbol; a ten je prostředkem, mechanismem, jímž se uskutečňuje reakce. Pro účinnou spolupráci musí mít člověk symboly, jejichž prostřednictvím mohou být provedeny reakce, takže nanejvýš důležité je osvojení významového jazyka. Jazyk naznačuje organizované reakce; a hodnotu, naznačení těchto reakcí, lze nalézt ve společenství, od něž jedinec přejímá do své povahy tuto organizaci reakcí. Významový symbol není nic než ona část aktu, která slouží jako gesto k vyvolání druhé části toho procesu, reakce druhého, ve zkušenosti jedince, který toto gesto dělá. Užití symbolů má proto nejvyšší důležitost, i když je dovedeno do bodu, jehož je dosahováno v matematice, kde člověk může vzít symboly a prostě je zkombinovat podle pravidel matematického společenství, k němuž tyto symboly patří, aniž by věděl, co ty symboly

znamenají. V takových oborech člověk vlastně musí od významu symbolů abstrahovat; probíhá tu racionální proces uvažování bez znalosti významu. Zacházíme s x a y a s tím, jak lze tyto symboly zkombinovat; nevíme předem, k čemu se vztahují. Ačkoli se symboly lze za určitých podmínek takto pracovat, nakonec je vracíme na zem a používáme je. Tyto symboly jako takové jsou prostě způsoby vyvolání reakcí. Nejsou to pouhá slova, ale slova, jež odpovídají určitým reakcím; a když kombinujeme určitou sérii symbolů, nevyhnutelně kombinujeme určitou sérii reakcí.

To znovu nastoluje problém toho, co je univerzální. Do té míry, do níž jedinec zaujímá postoj druhého, je tento symbol univerzální, ale je opravdu takový, pokud je takto omezený? Můžeme se dostat za toto omezení? Logikovo univerzum diskursu rozsah univerzality ozřejmuje. V rané fázi se předpokládalo, že tuto univerzalitu představuje série logických axiomů, ale zjistilo se, že předpokládané axiomy nejsou univerzální. Takže je nutné průběžně ověřovat, jestli je „univerzální“ diskurs opravdu takový. Možná představuje racionální bytosti, s nimiž jsme ve styku, a v takovém světě existuje potenciální univerzalita. Předpokládám, že taková by byla jediná univerzálie, která je zahrnuta v užití významových symbolů. Pokud se dokážeme dopracovat k sérii významových symbolů, které v tomto smyslu mají univerzální význam, každý, kdo může inteligentně hovořit takovým jazykem, má tuto univerzalitu. Není tu žádné omezení s výjimkou toho, že by osoba měla hovořit tímto jazykem, užívat symboly, které nesou takové významy; a to dává každému, kdo vstupuje do jazyka, naprostou univerzalitu. Existují samozřejmě různá univerza diskursu, ale za všemi do té míry, do níž jsou si navzájem srozumitelná, leží logikovo univerzum diskursu se sérií konstant a propozičních funkcí; a každý, kdo je užívá, bude patřit do téhož univerza diskursu. Právě to dává procesu komunikace potenciální univerzalitu.⁵⁵

Snažil jsem se vysvětlit stanovisko, podle něhož společnost, do níž patříme, představuje organizovanou sérii reakcí na určité

situace, jež se týkají jedince, a do té míry, do níž jedinec může přebírat tyto organizované reakce do své vlastní povahy a prostřednictvím symbolu je v sociální reakci vyvolávat, má mysl, v níž mohou pokračovat mentální procesy a jejíž vnitřní strukturu přejal od společenství, do něhož náleží.

Jednota celého sociálního procesu je jednotou jedince a sociální kontrola jedince spočívá ve společném procesu, který se děje a který rozlišuje jedince v jeho konkrétní funkci a zároveň kontroluje jeho reakci. Právě schopnost člověka klást se na místo druhých mu dává jeho vodítka, co má dělat v určité situaci. A právě to mu poskytuje něco, co označujeme jako jeho povahu jakožto člena společenství; z politického hlediska jeho občanství; z jakéhokoli hlediska, z něhož patří do společenství, jeho členství. To z něj činí součást společenství a on se poznává jako jeho člen právě proto, že zaujímá postoj těch, kterých se to týká, a kontroluje své vlastní chování na základě společných postojů.

Naše členství ve společnosti lidských bytostí je něco, co na straně průměrného jedince vyvolává jen velmi málo pozornosti. Jen zřídka se spokojí s tím, aby budoval náboženství na základě lidské společnosti jako takové, aniž by se k tomu přidalo něco dalšího – čím širší je rozsah náboženství, tím méně je lidí, kteří k němu vědomě patří. Své členství v lidské společnosti nebereme příliš vážně, ale nyní se pro nás stává skutečnějším. Světová válka otrásla velkým počtem hodnot; a uvědomujeme si, že to, co se děje Indii, Afghánistánu či Mezopotámii, vstupuje do našich životů, takže nabýváme toho, co označujeme jako mezinárodní smýšlení. Reagujeme způsobem, který odpovídá reakcím lidí na druhé straně lidské skupiny.

Na otázku, jestli patříme k většímu společenství, se odpovídá tím, jestli naše vlastní jednání v tomto širším společenství vyvolává reakci a jestli se jeho reakce odráží v našem vlastním chování. Můžeme v konverzaci pokračovat na mezinárodní úrovni?⁵⁶ Jde především o otázku sociální organizace. Nezbytné reakce se s větší určitostí staly součástí naší zkušenosti, protože se více než

dříve přibližujeme jiným národům. Naše ekonomická organizace se stává stále propracovanější, takže zboží, jež prodáváme v Jižní Americe, Indii nebo Číně, rozhodně ovlivňuje náš život. Musíme mít se svými zákazníky dobré vztahy; pokud máme v Jižní Americe pokračovat v úspěšné ekonomické politice, musíme vysvětlit význam Monroeovy doktríny a tak dále a tak dále.

Začínáme si stále více uvědomovat celou společnost, do níž náležíme, protože sociální organizace má takovou podobu, že vyvolává reakci druhé osoby na náš akt nejen v tom druhém, ale i v nás samých. Kipling říká: „Východ je Východ, Západ je Západ a ty dva se nikdy nesetkají“; ale přesto k tomu dochází. Předpokládalo se, že reakce Východu na Západ a reakce Západu na Východ navzájem nebudou srozumitelné. Ale ve skutečnosti zjišťujeme, že se probouzíme, začínáme si vyměňovat role. Pod naší vědomou zkušeností probíhá proces organizace, a čím více se realizuje tato organizace, tím blíže se k sobě dostáváme. Čím více v sobě vyvoláme reakci, kterou naše gesta vyvolávají v druhých, tím více jim budeme rozumět.

Za tím vším je samozřejmě větší společenství, o němž náboženským jazykem hovoříme jako o „společenství blahoslavených“, společenství univerzálního náboženství. Ale i to spočívá na spolupracujících činnostech. Příkladem je příběh o milosrdném Samaritanovi, v němž Ježíš vzal lidi a ukázal jim, že jeden člověk má bolest, která v druhém vyvolává reakci, již rozumí; bolest druhého byla podnětem a tento podnět vyvolal reakci v jeho vlastní povaze. To je základ onoho základního vztahu, který označujeme jako vztah blízkosti. Jde o způsob, jímž v určitém smyslu všichni reagujeme na každého. Cizí osoba v nás vyvolává postoj pomoci, který je předvídan u toho druhého. Všechny nás to sblížuje. Poskytuje to základ společné lidské povahy, na níž jsou vystavěna všechna univerzální náboženství. Avšak situace, za nichž se tento pocit blízkosti může vyjádřit, jsou velmi úzké; a tudíž musejí taková náboženství, která jsou na něm založena, omezit lidský život pouze na několik vztahů,

jako je soucit s bolestí, a omezit se ve vyjadřování emoční stránky lidské povahy. Ale pokud lze v sociálních vztazích pokračovat dále a dále, pak je myslitelné, aby se člověk stal bližním všem ve své čtvrti, ve svém společenství, ve světě, protože když je tento postoj vyvoláván také v něm samém, je mnohem blíže postoji druhých. Podstatný je rozvoj celého mechanismu sociálního vztahu, jímž se sblížíme, takže ve svých různých životních procesech můžeme zaujmout postoj druhého.

Lidský jedinec, který vlastní já, je vždy členem většího společenství, rozsáhlejší sociální skupiny, než je ta, v níž se bezprostředně a přímo nachází nebo do níž bezprostředně a přímo patří. Jinými slovy, obecný vzorec sociálního či skupinového chování, jenž se odráží v příslušných organizovaných postojích – příslušných integrovaných strukturách já –, jedinců, kteří jsou součástí skupiny, má pro tyto jedince vždy širší platnost, než je ta, která souvisí s přímým vztahem k nim, totiž platnost pro širší sociální prostředí či kontext sociálních vztahů, jež ho zahrnují a jichž je pouze víceméně omezenou součástí. A jejich vědomí této platnosti je důsledkem toho, že existují jako vnímající či vědomé bytosti, toho, že mají mysl, a činnosti uvažování, kterou proto provádějí.⁵⁷

jedinečný a původní; a právě tato jedinečnost a původnost jeho reakce na danou sociální situaci, problém nebo projekt – které nicméně nepodmiňují jeho chování o nic méně než v případě obyčejného jedince – rozlišují génia od obyčejného jedince.

⁴⁹ Z hlediska sociálního vývoje právě toto přenesení jakéhokoli daného sociálního aktu nebo úplného sociálního procesu, jehož je tento akt složkou, přímo a v podobě organizovaného celku do zkušenosti každého z jednotlivých organismů, jež jsou v tomto aktu zahrnuty, přičemž s odkazem na něj může organismus následně regulovat a ovládat své jedinečné chování, představuje svébytnou hodnotu a význam sebeuvědomění u těchto jednotlivých organismů.

Viděli jsme, že proces nebo činnost myšlení je konverzace prováděná jedincem mezi ním samým a zobecněným druhým; a že obecná forma a téma této konverzace jsou dány a určeny tím, že se ve zkušenosti objeví určitý problém, který je třeba řešit. Uznává se, že lidská inteligence, jež se vyjadřuje v myšlení, má tuto povahu zacházení s jakýmkoli problémem týkajícím se přizpůsobení vůči prostředí, který stojí před organismem, jenž jí disponuje. A tak, jak jsme rovněž viděli, jsou podstatnou charakteristikou inteligentního chování odložené reakce – zastavené chování, zatímco myšlení pokračuje; přičemž tato odložená reakce a myšlení, kvůli němuž je odložena (včetně konečného výběru nejlepšího nebo nejprospěšnějšího z několika v daném prostředí možných reakcí v důsledku myšlení), jsou umožněny fyziologicky prostřednictvím mechanismu centrální nervové soustavy a sociálně skrze mechanismus jazyka.

⁵⁰ Freudovo pojetí psychologického „cenzora“ představuje částečné rozpoznání tohoto působení sociální kontroly prostřednictvím sebekritiky, totiž rozpoznání jeho působení s odkazem na sexuální zkušenost a chování. Jenže tentýž druh autocenzury či sebekritiky se odráží i ve všech ostatních aspektech jeho sociální zkušenosti, chování a vztahů – což je skutečnost, která přirozeně a nevyhnutelně plyne z naší sociální teorie já.

⁵¹ [Viz „Natural Rights and the Theory of the Political Institution“, *Journal of Philosophy*, XII (1915), 141 a násl.]

⁵² Podle našeho názoru není pravda, že lidská společnost pouze otiskuje vzorce svého organizovaného sociálního chování do jakéhokoli ze svých jednotlivých členů, takže se pak tento vzorec stává vzorcem jedincova já; zároveň mu také dává mysl jako prostředek nebo schopnost toho, že vědomě konverzuje sám se sebou prostřednictvím sociálních postojů, které ustavují strukturu jeho já a ztělesňují vzorec organizovaného chování, jak se odráží v této struktuře. A jeho mysl mu na oplátku umožňuje, aby vtiskl vzorec svého dále se rozvíjejícího já (které se rozvíjí prostřednictvím činnosti jeho mysli) do struktury nebo organizace lidské společnosti, a tím v určité míře prostřednictvím svého já rekonstruoval a upravil obecný vzorec sociálního nebo skupinového chování, jímž bylo jeho já původně ustaveno.

- ⁵³ [Z asi 18 poznámek, komentářů a článků o vzdělávání můžeme upozornit na následující: „The Relation of Play to Education“, *University of Chicago Record*, I (1896), 140 a násl.; „The Teaching of Science in College“, *Science*, XXIV (1906), 390 a násl.; „Psychology of Social Consciousness Implied in Instruction“, tamtéž, XXXI (1910), 688 a násl.; „Industrial Education and Trade Schools“, *Elementary School Teacher*, VIII (1908), 402 a násl.; „Industrial Education and the Working Man and the School“, tamtéž, IX (1909), 369 a násl.; „On the Problem of History in the Elementary School“, tamtéž, 433; „Moral Training in the Schools“, tamtéž, 327 a násl.; „Science in the High School“, *School Review*, XIV (1906), 237 a násl.]
- ⁵⁴ Platón byl toho názoru, že nejlepším typem státní nebo sociální organizace je městský stát – pokud ne tím jediným proveditelným a přijatelným; a Aristotelés s tím souhlasil. Navíc podle Platóna byla žádoucí naprostá sociální izolace jakéhokoli městského státu od zbytku světa. Aristotelés naproti tomu rozpoznal nutnost sociální provázanosti mezi různými městskými státy nebo mezi jedním městským státem a zbytkem civilizovaného světa, ale nedokázal nalézt obecný princip, na jehož základě by šlo tuto provázanost uskutečnit, aniž by ničivě narušila politickou a sociální strukturu daného městského státu; a stejně jako Platón si tuto strukturu přál uchovat. Tedy nepřišel na princip, na jehož základě by šlo sociální a politickou organizaci řeckého městského státu zobecnit, aby platila pro provázanost mezi několika takovými státy v rámci jednoho sociálního celku, jako byla alexandrovská říše, v níž byly všechny zahrnuty jako jednotky; a obzvláště aby pro takový sociální celek nebo říši platila i tehdy, kdyby jako své jednotky neobsahovala městské státy. Pokud se nemýlíme, tento základní princip, který nedokázal objevit, byl prostě princip sociální integrace a organizace prostřednictvím racionálních já, jež v příslušných organizovaných strukturách odrážejí vzorce organizovaného sociálního chování, v němž jsou všechna zahrnuta a jemuž vděčí za svou existenci.
- ⁵⁵ Díky tomu, že myšlení funguje prostřednictvím tohoto mechanismu univerzálií (čili univerzálních významových gest či symbolů), lidský jedinec překračuje místní sociální skupinu, k níž bezprostředně patří, a právě tak tato sociální skupina (prostřednictvím svých jednotlivých členů) překračuje samu sebe a vztahuje se k celému většímu kontextu či prostředí organizovaných sociálních vztahů a interakcí, které ji obklopují a jejichž je pouhou částí.
- Fyziologicky je univerzalita mysli v lidském sociálním řádu v zásadě založena na univerzalitě podobné nervové struktury u všech jedinců, kteří patří do tohoto sociálního řádu: totiž typu nervové struktury, kterou vyžaduje sociální vývoj mysli.
- ⁵⁶ [Viz „National-Mindedness and International-Mindedness“, *International Journal of Ethics*, XXXIX (1929), 385 a násl.; „The Psychological Bases of Internationalism“, *Survey*, XXXIII (1914–1915), 604 a násl.]

- 57 Jedinci patřící do jakékoli dané sociální skupiny či společenství si uvědomují širší, je přesahující sociální platnost této skupiny či společenství vztahující se k většímu kontextu sociálních vztahů a interakcí lidské společnosti nebo civilizace jako celku, do níž je se všemi jinými konkrétními lidskými společnostmi či organizovanými sociálními skupinami zahrnuta, především na základě univerza logického diskursu – obecného systému univerzálně významových symbolů –, který všechno myšlení předpokládá jako oblast své činnosti a který překračuje hranice různých jazyků a různých rasových a národních zvyků. Tato širší platnost nebo vztahové naznačení všeobecného vzorce chování jakékoli dané lidské sociální skupiny či společenství se nejméně projevuje u primitivního člověka a je nejzjevnější v případě vysoce civilizovaného moderního člověka. Na základě svého racionálního já nebo oné organizace sociálních postojů vůči sobě a vůči druhým, která ustavuje strukturu jeho racionálního já a odráží v sobě nejen vzorec chování bezprostřední sociální skupiny, do níž patří, ale také vztah tohoto vzorce mimo sebe k celému širšímu obecnému vzorci lidského sociálního či skupinového chování, v němž představuje pouze jednu část, je moderní civilizovaný lidský jedinec členem nejen určitého místního společenství, státu nebo národa, ale rovněž celé dané rasy, či dokonce civilizace jako celku a tak se také cítí.
- 58 „Philanthropy from the Point of View of Ethics“, *Intelligent Philanthropy*, Farris, Lane a Dodd (eds.).
- 59 Pokud člověk může učinit svůj požadavek něčím univerzálním a pokud s sebou jeho právo nese odpovídající povinnost, stejné právo rozpoznává i ve všech ostatních a může takříkajíc určit zákon jako něco, co patří celému společenství. Tak může existovat obecná vůle v podobě jedince, protože všichni ostatní vyjadřují totéž. Pak vzniká společenství, v němž může být každý vládcem i poddaným – vládcem do té míry, do níž prosazuje svá práva a rozpoznává je u ostatních, a poddaným do té míry, do níž poslouchá zákony, které sám tvoří (1927).
- 60 [Pro diskusi o pragmatismu ve vztahu k americké scéně viz „The Philosophies of Royce, James, and Dewey in Their American Setting“, *International Journal of Ethics*, XL (1930), 211 a násl.; pro historickou genezi pragmatismu viz *Movements of Thought in the Nineteenth Century*.]
- 61 Reflektivní povaha sebeuvědomění umožňuje jedinci, aby o sobě uvažoval jako o celku; jeho schopnost přijmout sociální postoje jiných jedinců a také zobecnělého druhého vůči sobě v dané organizované společnosti, jejímž je členem, umožňuje, aby sám sebe jako objektivní celek přijal do vlastního zkušnostního obzoru; a tak může vědomě integrovat a sjednocovat různá hlediska svého já, aby utvořil jedinou soudržnou, sladěnou a organizovanou osobnost. Navíc může tímž prostředky uskutečnit inteligentní rekonstrukci tohoto já čili osobnosti v podobě jejích vztahů k danému sociálnímu řádu, kdykoli si takovou rekonstrukci žádá nutnost přizpůsobení jeho sociálnímu prostředí.